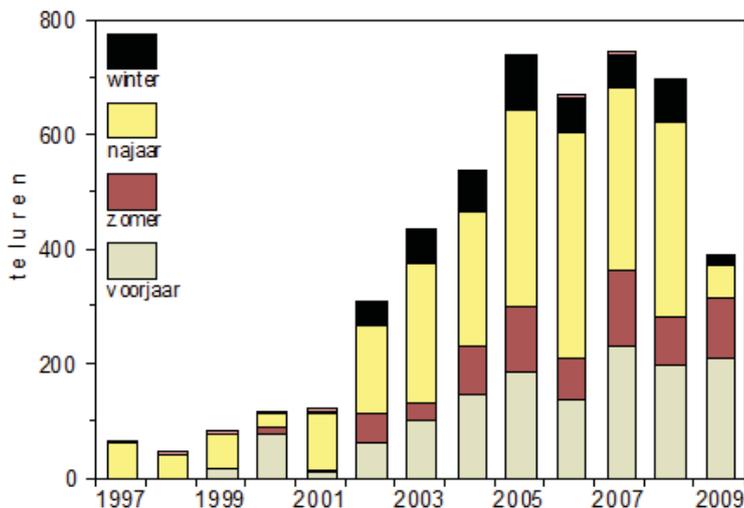

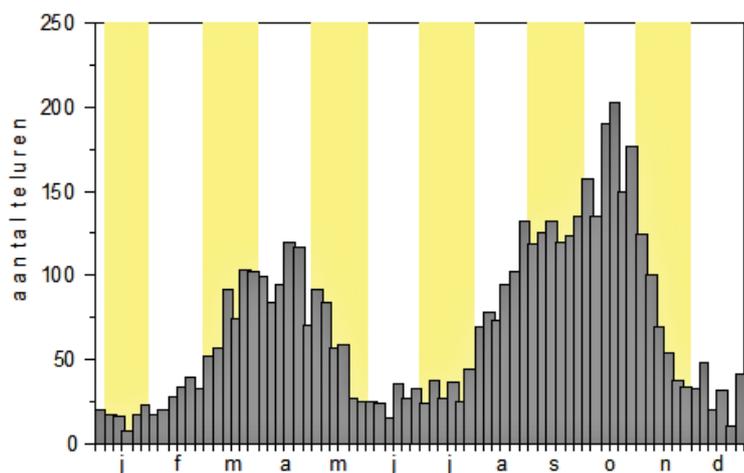
ROOFVOGELTREK OVER TELPOST DE HORDE, 1997-2009

Arjan Boele

Telpost De Horde is gelegen langs de Lekdijk direct aan de Lek tussen Jaarsveld en Uitweg nabij Lopik. Vanaf de telpost is het zicht in alle richtingen goed tot zeer goed. Zo is bij helder weer in het noordnoordoosten de zendmast bij Hilversum zichtbaar (31 km) en ten noordoosten van de telpost de Dom in Utrecht (15 km). Direct ten oosten van de telpost ligt de Lekarm "De Horde" die twee maal per dag grotendeels droogvalt (verschil tussen eb en vloed is ruim een meter).

Figuur 1 Aantal teluren per jaar in 1997-2009 (t/m 31 augustus) met een onderverdeling in: voorjaar (16 februari-15 mei) zomer (16 mei-15 augustus) najaar (16 augustus-15 november) winter (16 november-15 februari).

Figuur 2 Aantal teluren per pentade (vijfdaagse periode) 1997-2009 (t/m 31 augustus).

Twaalf jaar trektellen

De telmethode die al sinds de start van de tellingen wordt gehanteerd, is eenvoudig: iedere vogel die herkend wordt ongeacht de afstand tot de telpost wordt genoteerd. De meeste trektellingen starten voor zonsopkomst en de resultaten worden meestal nog dezelfde dag ingevoerd op de website www.trektellen.nl. Op deze website kunnen niet alleen dagtotalen of uurtotalen worden bekeken van honderden trektelposen in Europa, maar is het ook mogelijk grafieken te maken, dagrecords op te roepen, etc.

Tussen 1 september 1997 en 31 augustus 2009 is op 1516 dagen in totaal 4942 uren geteld (gemiddeld 3,15 uur per telling). De eerste vijf jaren ging het om maximaal zo'n 100 uren per jaar en was de telpost vrijwel alleen bezet in het najaar en soms in het voorjaar. Na 2001 nam het aantal teluren per jaar toe tot ongeveer 700 (maximaal 742 in 2007, figuur 1) en was de post ook regelmatig bezet in de zomer- en wintermaanden. Inmiddels is er dus al een aantal jaren "jaarrond" geteld en dat is voor een binnenlandse telpost in ons land bijzonder. In januari (in totaal 100 uren in 1997-2009), juni en februari (ca. 170 uren) is er nog relatief weinig geteld, in maart en april staan er inmiddels een kleine 600 uren op de teller, terwijl de laatste jaren weinig dagen worden gemist in bijvoorbeeld september (750 uren) en oktober (ruim 1000 uren). Figuur 2 geeft een overzicht van het totaal aantal teluren in 1997-2009 per vijf dagen (pentade; bijv. 1 t/m 5 maart). Gemiddeld per pentade is er 69 uren geteld. Vooral in de wintermaanden zijn er nog enkele pentaden met minder dan 20 uren.

Soort	Totaal	Mediane data	Dagrecord	Datum record
Wespendief	224	10 mei / 6 sep	33	6 sept 2006
Zwarte wouw	20	8 mei / -	2	1 sept 1997
Rode wouw	16	13 apr* / 17 okt*	2	13 & 22 apr 2008
Bruine kiekendief	696	13 apr / 13 sep	60	13 sept 2008
Blauwe kiekendief	74	27 mrt / 27 okt	3	15 okt 2003
Grauwe kiekendief	9	7 mei* / -	1	meerdere data
Havik	29	12 mrt / 13 okt	2	28 aug 2006
Sperwer	1453	2 apr / 17 okt	26	30 okt 2005
Buizerd	2031	22 mrt / 15 okt	109	17 okt 2005
Ruigpootbuizerd	3	- / -	1	meerdere data
Visarend	81	30 apr / 14 sep	14	13 sept 2008
Torenvalk	181	16 apr / 23 sep	5	13 & 15 sept 2008
Roodpootvalk	7	- / 5 okt *	1	meerdere data
Smelleken	125	23 apr / 12 okt	5	14 sept 2008
Boomvalk	177	3 mei / 2 sep	7	2 sept 2005
Slechtvalk	89	5 apr 15 okt	2	meerdere data

Tabel 1 Trekkende roofvogels over telpost De Horde, Lopik met het totaal aantal exemplaren in 1997-2009 (t/m 31 augustus), de mediane data in het voor- en najaar, het dagrecord en de bijbehorende datum of data. Mediane datum: per seizoen is weergegeven het moment waarop gemiddeld over 1997-2009 50% van de vogels gepasseerd is. Soorten met slechts 5-10 waarnemingen in het seizoen zijn gemarkeerd (*); soorten met minder dan 5 waarnemingen in het seizoen zijn buiten beschouwing gelaten.

Ruim vijfduizend roofvogels

De ligging van de telpost, vrij westelijk in ons land en in het open landschap van de Lopikerwaard, is niet zeer geschikt voor roofvogeltrek. Doordat er vooral in de ochtenden wordt geteld als er nog weinig thermiek is, worden sommige roofvogels relatief weinig gezien (LWVT/SOVON 2002). Omdat er echter al heel

wat uren is geteld, ook midden op de dag en in de middag, is het toch mogelijk een beeld te geven van de timing van de trek van verschillende soorten.

In totaal passeerden in 12 jaar 5215 roofvogels verdeeld over 16 soorten (tabel 1). Buizerd en sperwer zijn met resp. 2031 en 1453 exemplaren goed voor tweederde van alle vogels. De bruine kiekendief is met bijna 700 vogels een goede derde. Van drie soorten werden niet meer dan 10 vogels geteld: grauwe kiekendief, ruigpootbuizerd en roodpootvalk. Natuurlijk zijn er ook soorten die we graag een keer zouden langs zien komen. Zo ontbreekt de zeearend in deze tabel maar dat duurt hopelijk niet lang meer...

“Topdagen”

Hoewel er gemiddeld slechts 3,4 roofvogels per telling passeren zijn er inmiddels wel enkele dagen geweest die voor De Horde het predikaat “topdag” verdienen. Drie maal trokken er meer dan 100 roofvogels over. Op 17 oktober 2005 stonden er na 8,5 uur tellen 133 roofvogels in het boekje (rode wouw 1, havik 1, sperwer 19, buizerd 109, de eerste ruigpootbuizerd ooit, torenvalk 1 en slechtvalk 1). De telling van 15 oktober 2003 doet er met 124 vogels niet veel voor onder (rode wouw 1, blauwe kiekendief 3, sperwer 20, buizerd 97, torenvalk 1, smelleken 1 en slechtvalk 1). De voorjaarsdag met de meeste roofvogels was 2 april 1999 met 64 vogels: 21 bruine kiekendieven, 1 blauwe kiekendief, 12 sperwers en 30 buizerds. Op twee najaarsdagen passeerden 8 soorten roofvogels: 24 september 2006 (o.a. 13 wespddieven, 6 bruine kiekendieven en een roodpootvalk) en 3 augustus 2008 (o.a. wespddief, visarend en slechtvalk). In het voorjaar trokken eenmaal 8 soorten over en wel op 25 april 2009 met o.a. een zwarte wouw, een visarend, 2 smellekens en een slechtvalk.

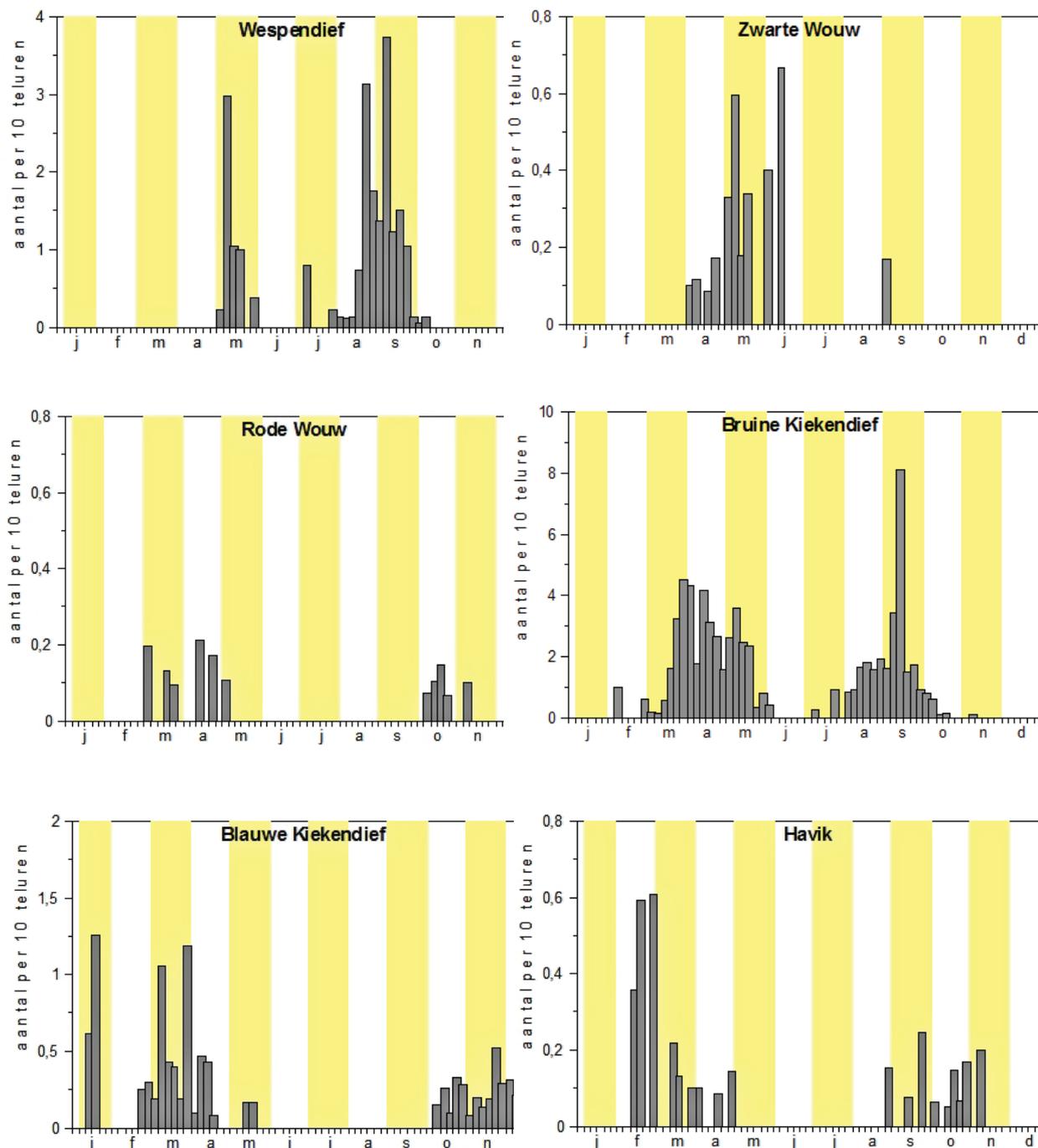
De allerbeste roofvogeldag op De Horde, 13 september 2008, was ook de meest verrassende telling ooit. Na een miezerige ochtend kwamen er in de middag 9 soorten roofvogels langs met naast een ongekend aantal van maar liefst 14 visarenden ook 60 bruine kiekendieven, 10 wespddieven, een grauwe kiekendief, 13 sperwers, 7 buizerds, 5 torenvalken, 3 boomvalken en een slechtvalk. Een telling met drie dagrecords die we natuurlijk nooit zullen vergeten... En dan te bedenken dat we die dag helaas niet geteld hebben tussen 12.15 en 14 uur. Er zullen vast nog wel roofvogels ongezien gepasseerd zijn.

De volgende dag kreeg de trek golf een prachtig vervolg met o.a. 25 bruine kiekendieven, 7 visarenden en 5 smellekens! Overigens profiteerden ook aalscholvers op 14 september van de eerste mooie, heldere ochtend zonder tegenwind met een nieuw dagrecord van 3630 exemplaren waarvan bijna 80% tussen 6.45 en 7.45 uur. Een opvallend vroege datum voor zo'n trek golf (zie ook Boele & Engelen 2005).

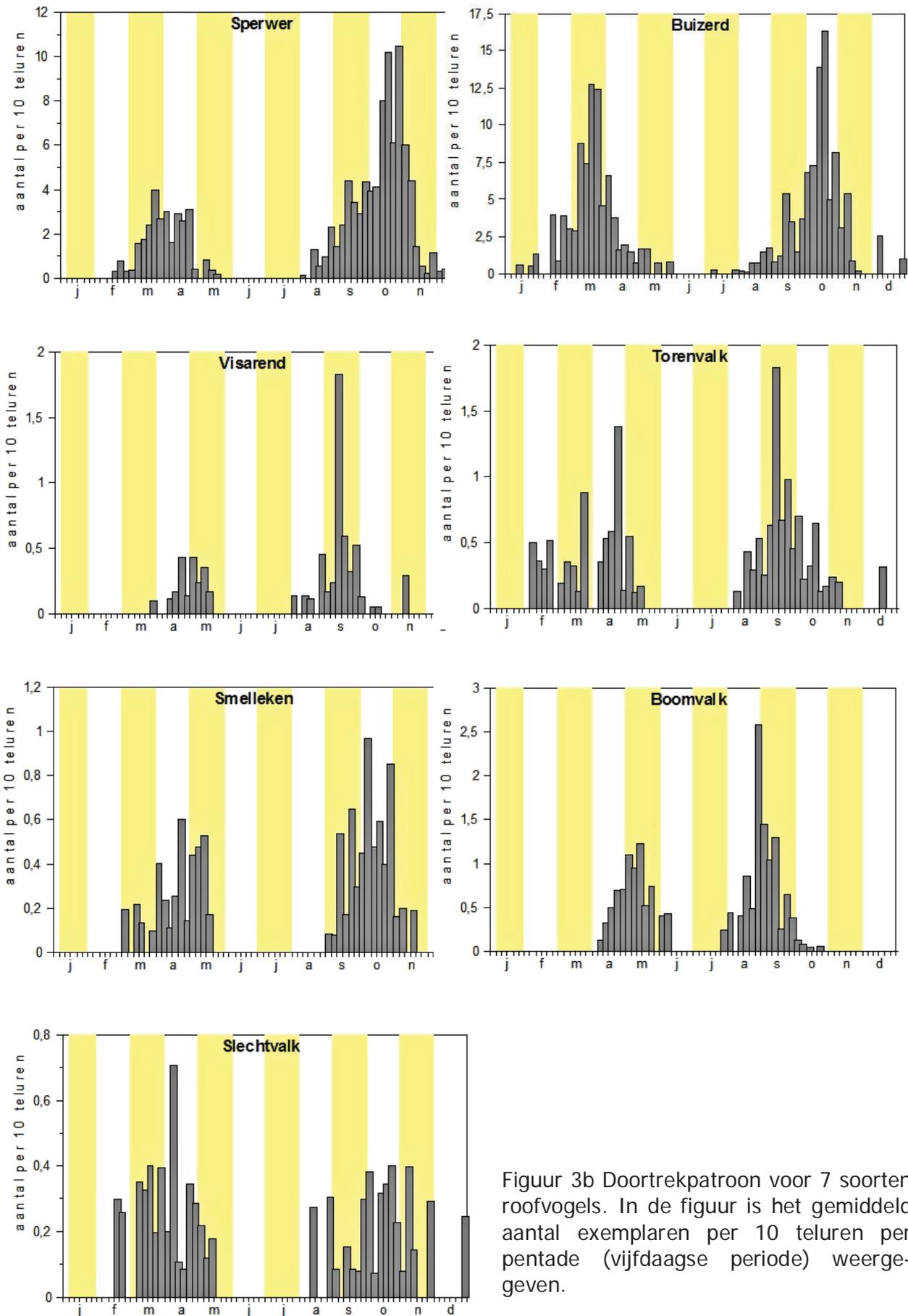
De geweldige roofvogeltrek op 13 en 14 september werd veroorzaakt door een bijzondere combinatie van weersomstandigheden. Een afnemend lagedrukgebied boven Nederland en een toenemend hogedrukgebied boven Scandinavië zorgden er voor dat regenfronten zo boven West-Europa verplaatsten dat roofvogeltrek in eerste instantie dagenlang werd opgehouden en vervolgens boven een deel van ons land werd gestuwd (Desmet, in prep.).

Soorten

De figuren 3a en 3b geven het doortrekpatroon van 13 roofvogels. Van de drie overige soorten is het aantal waarnemingen zo klein dat met een korte bespreking hieronder kan worden volstaan. Om te corrigeren voor de variatie in het aantal teluren door het jaar heen (figuur 2) wordt in de figuren 3a en 3b het gemiddeld aantal trekkende vogels per 10 teluren weergegeven (waarbij een aantal van 1 dus aangeeft dat er in die pentade gemiddeld 1 ex. langstrekt per 10 teluren).

Figuur 3a Doortrekpatroon voor 6 soorten roofvogels. In de figuur is het gemiddeld aantal exemplaren per 10 teluren per pentade (vijfdaagse periode) weergegeven.

Figuur 3b Doortrekpatroon voor 7 soorten roofvogels. In de figuur is het gemiddeld aantal exemplaren per 10 teluren per pentade (vijfdaagse periode) weergegeven.

Mei is in het voorjaar de maand bij uitstek voor trekkende **wespendieven**. De vroegste ooit passeerde op 3 mei en na de piek in de tweede pentade van deze maand is het snel weer gedaan (laatste op 30 mei). Na een enkele waarneming in juli van waarschijnlijk vogels met een mislukt broedseizoen achter de rug (o.a. een groepje van 3 vogels op 10 juli 2005) zijn augustus en september de maanden met duidelijke trek (piek rond 6-10 september). De allerlaatste vogels verschenen in de eerste dagen van oktober boven De Horde met een erg laat exemplaar op 10 oktober 2001.

Bruine kiekendief, 12 april 2009, De Horde - Arjan Boele

De **zwarte wouw** is een echte voorjaarsvogel. Van de 20 exemplaren ooit passeerden er 18 tussen 2 april en 13 juni met een piek rond begin mei. De pieken in de eerste en derde pentade van juni zijn waarschijnlijk wat overtrokken door het lage aantal teluren zodat toeval een rol speelt. In het najaar is de soort alleen gezien op 1 september 1997, de allereerste telling ooit toen twee vogels samen vrij laag op korte afstand richting het zuidwesten langs me trokken. Dit duo is nog steeds goed voor het dagrecord van de soort. Twee vogels samen in het najaar in ons land is sowieso bijzonder en bovendien waren de vogels ook nog eens vrij laat, aangezien de sterkste trek in bijvoorbeeld Midden-Frankrijk al begin augustus plaatsvindt. Zo telde ik op 1 augustus 2009 1601 trekkende zwarte wouwen over Creste nabij Clermont-Ferrand, een record voor de regio (www.migraction.net).

Van de 16 **rode wouwen** passeerde de helft in het voorjaar tussen 3 maart (2005; een adulte vogel naar NNO op een dag met prachtige sneeuwtrek) en 1 mei met eenmaal een duo (13 april 2008). In het najaar passeerden rode wouwen tussen 9 oktober en 9 november. Eenmaal, op 1 mei 2008, werden zowel een rode als een zwarte wouw gezien.

Na een enkele vogel in februari komt de voorjaartrek van **bruine kiekendieven** in maart goed op gang. De trek houdt aan tot eind mei (uitersten 6 februari en 2 juni). De najaartrek start al in juli en loopt door tot begin oktober. Een erg late vogel passeerde op 7 november. Gemiddeld over het gehele seizoen lijkt de trek in het voorjaar iets sterker dan in het najaar, een patroon dat eerder werd beschreven voor 1976-93 voor de Noordzeekust en West-Nederland, maar omgekeerd is aan het patroon voor Midden-Nederland (LWVT/SOVON 2002). De absolute topdag, 13 september 2008, met maar liefst 60 bruine kiekendieven is hierboven al beschreven. Leuk was bijvoorbeeld de mooie "bel" van een visarend, 3 wespendienven en 4 bruine kiekendieven die om 15.10 uur boven de post hing. Tien minuten later trok er een groep van 6 bruine kiekendieven over.

De **blauwe kiekendief** is een schaarse trekvogel in het vroege voorjaar (laatste op 16 mei) en late najaar (vroegste op 9 oktober maar recent een vroegere vogel op 19 september 2009). Ook in de winter komen verplaatsingen voor, bijvoorbeeld van "blauwe kieken" die reageren op een koude-inval. In maart 2009 trokken er relatief veel blauwe kiekendieven over en passeerden er in totaal 14 vogels (0,15 per uur). Ter vergelijking: in 2002-2008 trokken er in maart 0 (2004) tot 5 (2008) langs (0-0,06 vogels per uur).

In totaal passeerden er in 1997-2009 9 **grauwe kiekendieven**, 6 solitaire vogels tussen 3 en 16 mei (alle "vrouwstijpes" met o.a. een exemplaar samen met 6 wespendienven op 10 mei 2008) en 3 in het najaar op 13 augustus 2006 (man), 13 september 2008 (vrouwtype) en 13 oktober 2006 (late adulte man).

Lokale vogels maken het soms lastig een trekkende **havik** te herkennen. Toch passeren er vogels in strakke lijn en op vrij grote hoogte die geen binding met de omgeving hebben en als trekker meedoen. De havik is in het voorjaar gemiddeld genomen de vroegste trekkende roofvogel met waarnemingen van solitaire vogels tussen 15 februari en 30 april. Ook in het najaar (uitersten 26 augustus en 7 november) waren het steeds solitaire vogels.

De **sperwer** is na de buizerd de talrijkste roofvogel op De Horde. Vrijwel altijd trekt een sperwer solitair over. In het voorjaar passeren de meeste vogels tussen half maart en eind april en komen soms dagen voor met meer dan 5 vogels (in totaal op 6 dagen; maximaal 12 op 2 april 1999).

Havik met zwarte kraai, 15 maart 2009, De Horde - Arjan Boele

In het najaar speelt de trek zich af tussen eind augustus en half november en is deze ongeveer twee maal zo sterk als in het voorjaar, iets wat ook eerder al voor Midden-Nederland is beschreven, maar afwijkt van West-Nederland waar de trek in de seizoenen vergelijkbaar was (LWVT/SOVON 2002). Er komen in het najaar relatief vaak dagen voor met meer dan 5 trekkende vogels (64x) en ook meer dan 10 vogels is niet heel uitzonderlijk (20x). Op 5 dagen tussen 15-30 oktober trokken er meer dan 15 vogels over.

Zowel in het voorjaar als in het najaar is de **buizerd** de meest algemene roofvogel. De sterkte van de trek in beide seizoenen ontloopt elkaar niet veel, maar bij de sperwer is de najaarstrek sterker (beide seizoenen en soorten cf. Midden-Nederland in 1976-93, LWVT/SOVON 2002). Een ander verschil met de sperwer is dat de buizerd vaker in groepjes overtrekt. In het voorjaar komen buizerds over van februari tot in mei met een duidelijke piek in maart. Met enige regelmaat komen dagen voor met meer dan 10 vogels (18x, maximum 33 op 16 maart 2002). De najaarstrek speelt zich af van eind augustus tot in november met een sterke piek halverwege oktober. Dagen met meer dan 10 vogels zijn in het najaar geen uitzondering (32x). De echte topdagen vallen zonder uitzondering in oktober: 5 oktober 2001 (47), 17 oktober 1999 (60), 15 oktober 2003 (97) en 17 oktober 2005 (109).

De **ruigpootbuizerd** is een erg zeldzame soort in de provincie Utrecht. Slechts drie maal trok er één over De Horde: 17 oktober 2005 (zie "Topdagen" hierboven), 18 oktober 2005 (die dag o.a. 20 buizerds en 13 sperwers) en een vroeg exemplaar op 13 september 2007 (verder o.a. 2 visarenden en 2 smellekens).

Een **visarend** maakt een saaie telling in één klap goed. Trekkende visarenden passeren zowel op grote hoogte als laag boven de Lek. In het voorjaar komen de vogels vooral langs tussen half april en half mei (uitersten 31 maart en 16 mei) en in het najaar vooral in september (uitersten 4 augustus en 13 november). Een visarend na half oktober is bijzonder, de twee vogels die op 13 november 2005 passeerden kwamen dus wel heel onverwachts. Exceptioneel waren de 14 trekkende visarenden op 13 september 2008. Op dat moment stond het dagrecord voor de visarend op slechts 3 vogels (16 september 2006). Een dag later trokken er nog eens 7 over en werd het twee jaar oude record dus opnieuw "verpulverd".

De voorjaarstrek van de **torenvalk** laat niet echt een duidelijk patroon zien. In februari-mei trekken met enige regelmaat vogels langs maar van een echt hoogtepunt is geen sprake. Op vijf dagen passeerden drie torenvalken (maart, april en mei). In het najaar is het patroon wat duidelijker met de sterkste trek in september. De 4 "topdagen" met 4 of 5 torenvalken vallen tussen 13 en 24 september.

Van de zeven **roodpootvalken** ooit tot 1 september 2009 kwamen er 2 langs in het voorjaar (adulte man enkele minuten cirkelend boven de post op 20 april 2004; tweede kalenderjaar man op 11 mei 2008) en 5 in het najaar (juveniel 5 oktober 2001; tweede kalenderjaar man op 12 oktober 2003; juveniel op 9 oktober 2005; man op 9 september 2006 en juveniel op 24 september 2006). Op het moment dat ik dit schrijf, staat de teller overigens al op tien "roodpoten" met een 2^e kalenderjaar man op 8 september 2009 en twee solitaire vogels

12 dagen later (een dagrecord met eerst een juveniele vogel en later op de middag het eerste adulte vrouwtje ooit).

Smellekens trekken vrijwel altijd solitair en zowel op forse hoogte als op slechts enkele meters boven de grond of de rivier. In het voorjaar vliegen de vogels in maart-mei met een piekje in de eerste helft van mei (uitersten 5 maart en 16 mei) en alleen in mei kwamen drie dagen voor met 2 of 3 smellekens. In september-oktober is een telling met meerdere smellekens niet ongewoon (14x). Het dagrecord van 5 vogels op 14 september 2008 viel op een opvallend vroege datum (zie figuur 3b). Alle andere dagen met meerdere smellekens vielen namelijk tussen 25 september en 29 oktober. De vroegste najaarsvogel passeerde De Horde op 4 september, de laatste kwam langs op 20 november.

De **boomvalk** is één van de laatste soorten in het voorjaar met trek in april-juni en een piek in de eerste helft van mei (uitersten 10 april en 7 juni). Op drie voorjaarsdagen tussen 27 april en 14 mei passeerden 3 vogels. In het najaar trekken de meeste boomvalken tussen half augustus en half september en in deze periode komen ook dagen met 3-7 vogels voor. De vroegste najaarstrekker werd genoteerd op 31 juli, de laatste op 22 oktober.

De grootste van de vijf valken is de **slechtvalk** waarvan 89 solitaire trekkers zijn genoteerd. In beide seizoenen duurt de trek lang (ca. 3 maanden) en is er geen duidelijk patroon zichtbaar. Soms passeren er 2 vogels op een dag (1x maart, 2x april, 1x augustus en 4x oktober). De uiterste data in het voorjaar zijn 17 februari en 13 mei, in het najaar 13 augustus en 28 december.

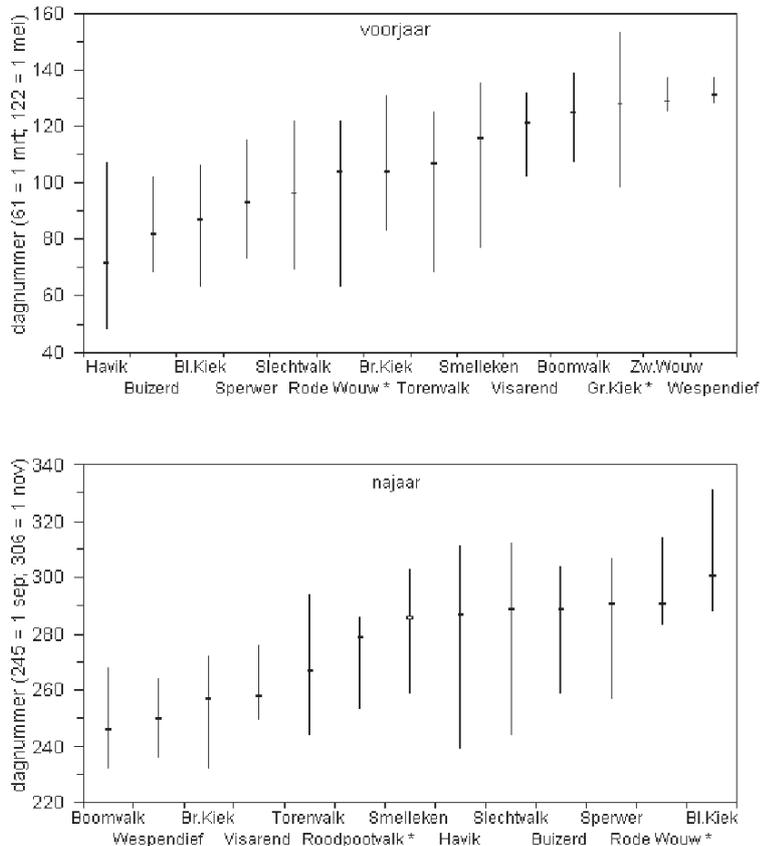

Slechtvalk, 20 april 2009, De Horde - Arjan Boele

Vroege en late soorten

Eén van de leuke dingen van trektellen is de variatie in de loop van het seizoen en jaar. Figuur 4 geeft inzicht in de timing van de trek in het voorjaar en najaar. Vroeg in het seizoen (maart) zijn het vooral havik, buizerd en blauwe kiekendief terwijl een telling in mei met enig geluk een boomvalk, grauwe kiekendief, zwarte wouw of wespendif oplevert. In het najaar is het patroon globaal gezien omgedraaid. De late voorjaarstrekken die in Afrika overwinteren (boomvalk, wespendif) komen als eerste langs terwijl de vroege voorjaarstrekken die in

Noordwest-Europa overwinteren veel later komen (buizerd, sperwer, blauwe kiekendief). Tussen de mediane datum in het voorjaar en najaar zit bij de twee Afrika-trekkers wespendif en boomvalk slechts 4 maanden (119 resp. 121 dagen) terwijl dat bij buizerd, blauwe kiekendief en havik zo'n 7 maanden is (resp. 207, 214 en 215 dagen).

Figuur 4 Timing van de trek van roofvogels over telpost De Horde, Lopik in 1997-2009 in het voorjaar en najaar. Per seizoen en soort is weergegeven het moment waarop 10% (onderkant lijn), 50% (mediane datum, stip, zie ook tabel 1) en 90% (bovenkant lijn) van de vogels gepasseerd is. De lijn geeft dus de periode aan waarbinnen 80% van de vogels langstrekt. De soorten zijn gesorteerd op mediane datum met links de vroege trekkers. Soorten met slechts 5-10 waarnemingen in een seizoen zijn gemarkeerd (*); soorten met minder dan 5 waarnemingen in een seizoen zijn buiten beschouwing gelaten.

Dankwoord

Trektellen kun je alleen doen, maar samen is veel leuker en levert ook meer op. In de 12 jaar dat de trektelpost nu bestaat, waren enkele tientallen tellers actief. In de recente jaren is er vooral geteld door Frank Engelen, Leo Kramer, Kees de Leeuw en ondergetekende terwijl ook Albert Noorlander, Wilco Stoopendaal en Ronald Jansen met enige regelmaat van de partij waren. In de beginjaren van de post telden ook Cees Witkamp en Bert Kasius regelmatig. Iedereen heel hartelijk dank voor zijn of haar inzet! Graag wil ik ook Gerard Troost en Jethro Waanders bedanken voor het ontwikkelen van www.trektellen.nl. Het is erg leuk en heel stimulerend om dezelfde dag nog je resultaten in te voeren en te kunnen vergelijken met tientallen andere posten in Nederland en elders in Europa!

Zin om een keer te tellen? Dat kan natuurlijk, iedereen is van harte welkom!

Literatuur

Boele, A. & F. Engelen. Trek van aalscholvers over telpost De Horde. De Kruisbek 48(4): 14-19, 2005.
 LWVT/SOVON. Vogeltrek over Nederland 1976-1993. Schuyt & Co, Haarlem, 2002.